

EETU VIRÉN

Miten oppia oppimaan uutta?

Viisi huomiota elinikäisen oppimisen yhteiskunnallisista ehdoista

Without the random, there can be no new thing.
- Gregory Bateson

I

Joka paikassa jankutetaan nykyisin, että itsen kehittäminen tai elinikäinen oppiminen on ratkaisevaa ihmisten ja valtioiden menestyksen kannalta, mitä ikinä menestyksellä sitten tarkoitetaankaan.

On kuitenkin olemassa kaksi täysin vastakkaista näkökulmaa elinikäiseen oppimiseen ja itsen kehittämiseen. Ensimmäisestä, konsulttien, virkamiesten, yritysjohtajien ja poliitikkojen näkökulmasta oppiminen on *velvollisuus*. Toisesta, tälle vastakkaisesta näkökulmasta, se on konkreettinen *kyky* tai mahdollisuus, jota velvoitteet ja painostus ainoastaan häiritsevät.

Ensimmäiset painostavat ennen kaikkea muita oppimaan, mutta kuvittelevat itse osaavansa jo kaiken. Toiset taas haluavat itse oppia, koska oppiminen tai tietäminen on itsessään nautintoa ja osa hyvää elämää.

Ensimmäinen näkökulma on pääoman näkökulma, sillä siinä oppiminen on väline pääoman arvon lisäämiselle (ensisijaisesti yritysten voittojen ja toissijaisesti kansantalouden kasvattamiselle, mikäli jälkimmäinen toimii lisäarvon tuottamisen välineenä). Nykykapitalismissa arvoa ja lisäarvoa tuottavat ennen kaikkea ne tuotantoketjun elementit, jotka liittyvät ihmisten välisiin suhteisiin: koulutukseen, terveyteen, kulttuuriin ja kulutustavaroiden affektiivisiin ulottuvuuksiin. Niiden tuottamiseksi ikään kuin laitetaan töihin työvoiman kaikkein yleisimmät sosiaaliset ja tiedolliset valmiudet. Tästä niin kutsu-

tusta inhimillisestä pääomasta näyttää tulleen yksi merkittävimmistä yritysten ja valtioiden kilpailukyvyn edellytyksistä.

Siksi jokaisen olisi aina ja kaikkialla pyrittävä kasvattamaan osaamistaan, käytettävä elämänsä jokainen hetki yritysten tuottavuutta kohentavien kykyjen lisäämiseen. Tästä näkökulmasta itsen kehittäminen on aina velvollisuus jotakin korkeampaa auktoriteettia kohtaan eikä oppimisella itsellään ole merkitystä.

II

Nykykapitalismille ominaiset tuotannon järjestämisen ja lisäarvon imemisen muodot pyrkivät tekemään työvoiman yleisistä kyvyistä ja valmiuksista *yksityisesti* omistettua ja yksityisen pääoman arvoa lisäävää toimintaa. Tämä pyrkimys ajautuu kuitenkin jatkuvasti ongelmiin, koska ajattelu, tunteet ja sosiaaliset taidot eivät ole yksilöllisiä eivätkä yksityisiä, vaan yhteisiä, kollektiivisia kykyjä. Siksi tiedon ja palveluiden yksityistäminen edellyttää jatkuvia kontrollitoimia, jotka kuitenkin pikemminkin häiritsevät itse oppimista ja omien kykyjen todellista kehittymistä. Kuka todella kuvittelee, että esimerkiksi opintotuen ehtojen kiristäminen ja opintopisteiden yhä tarkempi mittaaminen kehittää kykyä ajatella luovasti tai itsenäisesti, sopeutua uusiin haasteisiin ja kehittää näitä yleisempiä valmiuksia?

Yksityiskohtaisten sisällöllisten vaatimusten ja tiukkojen suoritustasojen määrittäminen tekee oppimisesta aina jäykkää ja joustamatonta, kuten Gregory Bateson oivalsi. Oppiminen on biologisen

evoluution tavoin stokastinen prosessi: siinä uudet mutaatiot syntyvät aina puhtaan sattumanvaraisesti, vapaan kokeilun tuloksena. Liian täsmällinen säätely tai kontrolli vähentää joustavuutta ja kykyä sopeutua uusiin konteksteihin, siis kykyä *oppia oppimaan* (Bateson käyttää tästä termiä *deutero-learning*). Lienee oireellista, että uusliberaalia oikeistoa lähellä olevat ”sosiobiologit” väittävät ties minkä yksittäisten kykyjen (matemaattinen älykyys jne.) olevan geneettisesti periytyviä. Batesonin mukaan tällaiset näkemykset eivät kykene selittämään ihmisen tai muiden lajien kykyä sopeutua mitä erilaisimpiin ympäristöihin: jos hyvin täsmälliset piirteet periytyisivät geneettisesti (siis olisivat geneettisesti säädeltyjä), sopeutumisesta tulisi mahdotonta ja evoluutio kangistuisi¹.

III

Olemassa olevien koulutusinstituutioiden tila vahvistaa selkeästi ristiriidan olemassaolon. Samalla kun konsulttipuheissa vaaditaan aktiivisia ja innovatiivisia kansalaisia, koulut yliopistoja myöten opettavat ainoastaan alistumaan, mutta *ottamaan vastuun* itsensä alistamisesta tai alistumaan oppimisesta. Kaikesta itsenäisen ajattelun korostamisesta huolimatta oppilaiden on kenties jopa yhä enemmän ainoastaan suoritettava ennalta määrätyt vaatimukset, hyväksyttävä opettajan tai professorin näkemykset kriittikittömästi ja halutessaan tutkijaksi ryhdyttävä puurtamaan yleisesti hyväksytyllä linjalla jonkin marginaalisen erityisongelman parissa.

Peruskoulut taas edelleen lähinnä uusintavat yhteiskunnallisia hierarkioita luokitellessaan oppilaita perhetaustan, sukupuolen tai vastaavan mukaan. Yliopistoissa professorit saavat virkansa yleensä puhtaas-

ti määrällisin kriteerein (montako halkoa englanninkielisten journalien artikkelipinossa) ja edustavat siksi samaa opportunistista joukkoa, joka saa johtotehtäviä muuallakin yhteiskunnassa, koska on valmis haaskaamaan elämäänsä puhtaan välineelliseen toimintaan vain siksi, että sitä arvostetaan yleisesti.

Opetuksen laatu on minkäänlaisen itsenäisen ajattelun kehittämisen kannalta täysin onnetonta, minkä vuoksi on syytä kysyä: kuka hullu nykyisissä yliopistoissa tai kouluissa edes haluaisi opiskella elinikänsä (on eri asia olla siellä kirjoilla opintososiaalisten etuuksien vuoksi)? Jos tavoitteena on opiskeluaikojen lyhentäminen, nykyinen on varmasti funktionaalista. Opetuksen surkea taso nimittäin epäilemättä kannustaa ”kusemaan juosten”, siis tekemään opinnot mahdollisimman nopeasti ja välineellisesti. Minkäänlaisesta paluusta vanhaan on tosin turha haaveilla, sillä nykyinen uusliberaali suoritusyliopisto ainoastaan yhdistää vanhan sivistysyliopiston muodollisen hierarkkisyyden uusiin horisontaalisiin kontrollimuotoihin: nyt nuoret tutkijat tai jopa opiskelijat saavat kirjoittaa artikkeleita hallintotehtävien ylityöllistämien professorien puolesta ”yhdessä” heidän kanssaan.

IV

Miksi vapaaseen koulutukseen ja muihin työntekijöiden itsenäistä ajattelua lisääviin tekijöihin ei sitten investoida, vaikka sen pitäisi olla nykytalouden keskeisin edellytys? Jos tavoitteena on elinikäinen oppiminen, miksi opiskeluaikoja ei pyritä lyhentämisen sijaan pidentämään?

Silvia Federici korostaa 1960-luvun opiskelijaliikkeiden ikään kuin opettaneen globaalille pääomalle,

PITÄISIKÖ OPISKELUAIKOJA PIDENTÄÄ LYHENTÄMISEN SIJAAN?

että investoinnit koulutukseen eivät aina kannata, sillä kun työvoiman osaaminen ja itsenäisyys lisääntyy, lisääntyy myös kapinointi ja haluttomuus alistua mihin tahansa työhön². Aiempaa selvästi paremmin koulutetut nuoret eivät 1960-luvulla enää halunneetkaan alistua vanhempiensa työmalleihin: jäädä kotiin hoitamaan lapsia ilman palkkaa tai joutua loppuiäkseen mekaaniseen tehdastyöhön, sukupuolesta riippuen.

Vaikka osaaminen ja koulutus olisivat taloudellisen menestyksen edellytyksiä, ei laajempaa tai vapaampaa koulutusta ole koskaan saavutettu muuten kuin siten, että parempaa koulutusta itselleen tai lapsilleen halunneet ovat kamppailleet sen puolesta. Ilmainen koulutus on aina kuulunut työväenliikkeen olennaisiin vaatimuksiin. Toisaalta fordistisen järjestelmän eli teollisuusyhteiskunnan ja sille ominaisen hyvinvointivaltion kriisin syistä kenties merkittävin oli naisten laajamittainen kieltäytyminen osastaan palkattomana kotiäitinä. Fordistisen luokkakompromissinhan perustana toiminut palkkojen ja tuottavuuden samanaikainen nousu oli mahdollista ainoastaan sen ansiosta, että naiset huolehtivat työvoiman uusintamisesta ilmaiseksi. Kun Leopoldina Fortunati 1970-luvulla tutki italialaisten naisten maaltapakoa Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä, hän pani merkille, että etsiessään itsenäisyyttä naiset samalla investoivat lapsiinsa ja heidän koulutukseensa, mikä johti seuraavien sukupolvien kapinointihulun ja -kyvyn lisääntymiseen.

Koulutus onkin aina ollut tärkeä yhteiskunnallisten kamppailujen alue ja vastarinnan tuottaja. Koulutuksen ja koulutukseen kohdistettavien kontrollitoimien merkitys on selvää myös nykyiselle kapitalistiselle hallinnalle: opintojen tulostavoitteellisuuden

lisääminen, ”vapaan ajan” kiristäminen ja koulutuksen riskien siirtäminen ihmisten itsensä kannettavaksi ovat uusliberaalin koulutuspolitiikan olennaisia tavoitteita. Pierre Dardot ja Christian Laval ovat huomauttaneet, että juuri opettajat ovat olleet lähes kaikkien viimeaikaisten yhteiskunnallisten kamppailujen eturintamassa Pariisista Oaxacaan ja Ateenasta San Franciscoon, vastustamassa koulutukseen kohdistuvia leikkaus- ja valvontatoimia, sillä uusliberaalien uudistusten myötä heistä on pyritty tekemään työvoiman hallinnan toimijoita (tai välineitä)³.

V

Miten ristiriita osaamisen kehittämisen tarpeen ja työvoiman liiallisen itsenäisyyden välillä sitten pyritään ratkaisemaan?

Koulutuksen rahoittamisen riskejä on viime vuosikymmeninä jatkuvasti siirretty työnantajilta ja valtioilta opiskelijoiden itsensä harteille. Yhdysvalloissa opintovelan kokonaismäärä on ylittänyt luottokorttivelan määrän⁴. Lukukausimaksujen kasvattaminen tai opintotuen muuttaminen lainaperusteiseksi ovat siis keinoja siirtää yritysten tarvitsemien tärkeimpien tuotannontekijöiden tuotantokustannukset työvoiman itsensä maksettaviksi.

Ylipäättään velka toimii keinona hallita velallisen tulevaisuutta ja koko elämää koskevia päätöksiä: kun opinnot joudutaan kustantamaan ja asunto ostamaan velaksi, on velan maksamiseksi sitten pakko pyrkiä hakemaan töitä millä tahansa keinoilla ja töissä on myös pakko pysyä. Maurizio Lazzaraton mukaan työvoiman hallinnan keskeinen muoto on nykyisin ”velallisen ihmisen tuottaminen”⁵.

Eikö opiskelun muuttaminen velkarahoitteiseksi

kuitenkin tee kaikkialla peräänkuulutettua elinikäistä oppimista mahdolliseksi? Asunto- tai opintovelka niskassa on mahdotonta jäädä opintovapaalle tai yli-päättään irrottaa vapaata aikaa yleisten valmiuksien kehittämiseen.

Velka ja suoritusten mittaaminen ovat myös yksilöllistämisen keinoja, jotka laittavat ”elinikäiset opiskelijat” kilpailemaan toisiaan vastaan takaisinmaksun vaatimista tuloista ja tekee siksi mahdolliseksi aidon oppimisen edellyttämän ajattelun yhteisyyden. Lev Vygotski, jonka teoriat näyttävät nykyisin saaneen merkittävän aseman myös aikuiskoulutuksen tutkimuksessa, korosti, että kaikki ”mielen korkeammat funktiot” ovat yhteisiä, eivät yksilöllisiä, ja siksi myös ajattelemaan oppiminen on aina jaettu prosessi ⁶. Lapsi kykenee yhdessä aikuisen kanssa suoriutumaan huomattavasti vaativammista tehtävistä kuin yksin, ja jaettu oppiminen kehittää tulevaa kykyä itsenäiseen oppimiseen. Sama koskee myös aikuisten oppimista. Osoituksena tästä on se, että Vygotskin lapsipsykologisten kokeiden myötä kehittämästä ”lähikehityksen vyöhykkeen” käsitteestä näyttää tulleen keskeinen aikuiskoulutuksen ja elinikäisen oppimisen tutkimuksessa.

Jotta aidolle elinikäiselle oppimiselle voitaisiin luoda aikaa ja tilaa, olisi opettajien asetuttava yhdessä opiskelijoiden kanssa päättäväisesti kaikkia opintotuen leikkauksia, opiskeluaikojen rajaamisia ja suoritusvaatimusten kasvattamisia vastaan. Elinikäisen oppimisen materiaalistien mahdollisuuksien luomiseksi tarvitaan myös elinikäinen opintoraha: perustulo. Toisaalta ajattelun ja koulutuksen yhteinen luonne edellyttää opettajan ja oppilaan välisen hierarkkisen suhteen lakkauttamista. Vain sillä keinolla niin opet-

tajat kuin oppilaat voivat oppia oppimaan, siis ajattelemaan itsenäisesti ja piittaamatta minkään ulkopuolisten auktoriteettien vaatimuksista.

Eetu Virén
Autonominen Opisto

VIITTEET.....

- 1 G. Bateson, ”The Great Stochastic Processes”, teoksessa *Mind and Nature. A Necessary Unity*, Bantam Books, 1979.
- 2 S. Federici: *Revolution at Point Zero. Housework, Reproduction and Feminist Struggle*, PM Press, 2012.
- 3 P. Dardot & C. Laval: ”Le retour de la guerre sociale”, teoksessa *Tous dans la rue*, Editions du Seuil, 2011.
- 4 Opintovelan kokonaismäärä on Yhdysvalloissa jo noin 1000 miljardia dollaria ja keskimäärin 33 000 dollaria henkeä kohden.
- 5 M. Lazzarato: *La fabrique de l’homme endetté*, Éd. Amsterdam, Paris, 2011.
- 6 L.S. Vygotski: *Ajattelu ja kieli*, Weilin-Göös, 1981.